

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.3/15>

Туманянець А.Р.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Криворучко Д.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВАМИ ПОТЕРПІЛИМ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті досліджено проблеми зловживання правами потерпілим під час досудового розслідування в кримінальному провадженні. Підкреслюється, що серед основних завдань кримінального провадження важливе значення відводиться охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження поряд із забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Однак далеко не будь-яка поведінка суб'єктів кримінальних процесуальних відносин завжди спрямована на досягнення окреслених вище завдань. Вочевидь, певну роль у появі подібного негативного явища, безумовно поряд із неналежним рівнем правової культури окремих правозастосовувачів та приватних осіб, відіграло і те, що чинний наразі Кримінальний процесуальний кодекс України є досить прогресивним з погляду надання учасникам кримінального провадження доволі широкого спектру можливих варіантів поведінки у кримінальному процесі, оскільки передбачає значне коло диспозитивних норм, що визначають певну міру можливої поведінки особи, при цьому не зобов'язуючи діяти її у чітко визначений законодавством спосіб, а залишаючи право вибору моделі своїх дій. Зазначене стало чинником появи такого прояву поведінки учасників, як зловживання правом. Звертається увага, що випадки безпідставного подання особами заяв про вчинення щодо них кримінальних правопорушень або щодо залучення їх до кримінального провадження як потерпілих, є близькими за змістом до зловживання процесуальними правами потерпілими. Однак оскільки така поведінка прямо заборонена положеннями Особливої частини КК України, тобто становить собою кримінальне правопорушення, вона не може вважатися зловживанням процесуальним правом, бо позбавлена його характерної властивості – формальної відповідності правовим приписам. Відмічається, що не всі способи зловживання, пов'язані із поданням позовної заяви, що є поширеними у цивільному процесі, доступні особам, що заявляють цивільний позов у кримінальному провадженні. Проте у кримінальному процесі наявна можливість здійснення окремих різновидів поведінки, що прямо визначена в цивільному процесуальному законодавстві зловживанням процесуальними правами. А тому, зважаючи на положення ч. 5 ст. 128 КПК, доцільним є застосування суддями такого способу запобігання та протидії можливим зловживанням, як залишення цивільного позову без розгляду або повернення особі, яка його подала.

Ключові слова: кримінальне провадження, досудове розслідування, зловживання правом, потерпілий, права потерпілого, учасники кримінального провадження.

Постановка проблеми. Серед основних завдань кримінального провадження важливе значення відводиться охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження поряд із забезпеченням швидкого, повного та неупередженого розслідування і судо-

вого розгляду. Однак далеко не будь-яка поведінка суб'єктів кримінальних процесуальних відносин завжди спрямована на досягнення окреслених вище завдань. Вочевидь, певну роль у появі подібного негативного явища, безумовно поряд із неналежним рівнем правової культури окремих правозастосовувачів та приватних осіб, відіграло і те, що чинний наразі Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК) є досить прогресивним з погляду надання учасникам кримінального провадження доволі широкого спектру можливих варіантів поведінки у кримінальному процесі, оскільки передбачає значне коло диспозитивних норм, що визначають певну міру можливої поведінки особи, при цьому не зобов'язуючи діяти її у чітко визначений законодавством спосіб, а залишаючи право вибору моделі своїх дій. Зазначене стало чинником появи такого прояву поведінки учасників, як зловживання правом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблемам зловживання процесуальними правами у кримінальному процесі учасниками кримінального провадження, зокрема, потерпілим, присвятили роботи Андрушко О. В., Капліна О. В., Удалова Л. Д., Хабло О.Ю., Іванюк І. Д. та інші науковці. Незважаючи на наявність вагомого наукового здобутку, присвяченого проблемі, що пропонується для аналізу та вирішення, досі залишається поле для полеміки з багатьох питань, пов'язаних із зловживанням правом у кримінальному процесі, як доктринального, так і суто прикладного характеру.

Метою статті є аналіз проблем, пов'язаних із зловживання правами потерпілим під час досудового розслідування в кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Зловживання правом у кримінальному процесі є різновидом правової, але неправомірної поведінки учасника кримінального провадження, оскільки пов'язано з цілком правомірною реалізацією його прав, однак всупереч призначенню та змісту останніх, через що здатно заподіяти шкоду чи інші несприятливі наслідки інтересам правосуддя та/або окремих суб'єктів кримінальних процесуальних відносин.

Системний аналіз правозастосовної судової практики крізь призму анонсованої проблематики свідчить про наявність випадків зловживання потерпілим своїми процесуальними правами.

Так, одним із найпоширеніших є зловживання процесуальним правом на відвід: по-перше, коли йдеться про заявлення повторного відводу з тих самих підстав (вже було відмовлено в задоволенні) [1]. При цьому, наприклад, слідчий суддя

Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області в своїй ухвалі від 31.01.2018 р. (справа № 303/6556/16-к) підкреслив, що в такому разі має місце «відверте зловживання потерпілим своїми процесуальними правами» [2]. А в ухвалі слідчого судді Красилівського районного суду Хмельницької області від 23.03.2018 р. (справа № 677/10/18), крім того, надано визначення поняття зловживання правом – «особливий вид юридично значущої поведінки, яка полягає в соціально шкідливих учинках суб'єкта права, у використанні недозволених конкретних форм у межах дозволеного законом загального типу поведінки, що суперечить цільовому призначенню права» [3].

Поряд з цим зловживання процесуальним правом на відвід може також проявлятися у заявленні потерпілим вочевидь необґрунтованого та невмотивованого відводу. Про це, зокрема, йдеться в ухвалі Буського районного суду Львівської області від 06.04.2020 р. (справа № 943/263/20) – як підстава для відводу слідчого судді було вказано те, що дії цього судді раніше в іншій справі оскаржувалися особою до Вищої ради правосуддя; утім суддя, який розглядав відвід, зауважив, що наведені мотиви для відводу є припущенням особи, якою не наведено переконливих доводів, які б свідчили про необ'єктивність чи упередженість судді, та визнав дії потерпілого зловживанням процесуальним правом [4]. Окрім того, наявні в судовій практиці й приклади, коли зловживання процесуальним правом потерпілого на відвід проявляється одночасно і в заявленні повторного відводу, і в його невмотивованості. Зокрема, в ухвалі Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 02.04.2020 р. (справа № 359/3600/19) йдеться про відвід слідчому судді та прокурору, мотивований тим, що ці суб'єкти є «корумпованими, зацікавленими, непрофесійними... сфальсифікували процесуальні рішення...», стосовно чого суддею вказано на те, що потерпілим не надано жодних доказів на підтвердження своєї заяви [5]. Контекстно відмітимо, що зловживання потерпілим правом на відвід є поширеним не лише під час досудового розслідування, але й на інших стадіях кримінального провадження [6]. Певну цікавість викликає також ухвала Котелевського районного суду Полтавської області від 06.12.2017 р. (справа № 535/1005/17), оскільки в цьому рішенні суддею підкреслено, що заявлення відводу слідчому судді є «намаганням через зловживання своїм правом, зокрема подання заяв про відвід судді, здійснити тиск на суд з метою добитися необхідного їй рішення по розгляду її звернення до суду» [7].

Окремо слід звернути увагу на таку процесуальну поведінку потерпілого, що також на думку слідчих суддів може містити в собі ознаки зловживання процесуальними правами, зокрема зловживання правом на звернення до суду, як подання аналогічних за змістом скарг, клопотань та ін. з тими самими вимогами (після їх повернення або залишення без задоволення). Зазвичай слідчі судді в таких випадках констатують, що відповідне питання вже було предметом судового розгляду, а оцінка заявленого вже надана раніше слідчим суддею, а тому подібна поведінка потерпілого є «порушенням принципу правової певності (визначеності) *res judicata* та зловживанням процесуальним правом [8–10]. У ключі цього аспекту доцільно зауважити, що для потерпілого специфічним може бути повторне заявлення аналогічного за змістом клопотання про накладення арешту на майно, оскільки цей захід забезпечення кримінального провадження, серед іншого, застосовується з метою забезпечення цивільного позову – а отже потерпілий може виступати ініціатором вирішення подібного питання слідчим суддею [11]. У окремих публікаціях, принаймні у векторі цивільного процесу, взагалі пропонується виокремлювати такий різновид зловживання процесуальними правами, як «зловживання забезпеченням позову» [12].

Близькими за змістом до зловживання процесуальними правами потерпілими є ситуації безпідставного подання ними заяв про вчинення щодо них кримінальних правопорушень або щодо залучення їх до кримінального провадження як потерпілих. Водночас судді, постановляючи обвинувальні вироки за ст. 383 КК України, тобто за завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину, не вказують на те, що особи, подаючи відповідну заяву, зловживали своїм процесуальним правом [13–15]. На нашу думку, це цілком може бути пояснено тим, що така поведінка прямо заборонена положеннями Особливої частини КК України, тобто становить собою кримінальне правопорушення, з огляду на що не може вважатися зловживанням процесуальним правом, оскільки позбавлена його характерної властивості – формальної відповідності правовим приписам.

Серед випадків поведінки потерпілого, коли суддями було констатовано наявність в його діях ознак зловживання процесуальними правами, можна зазначити такі: систематична неявка в судові засідання (з посиланням на карантинні обмеження) – слідчим суддею підкреслено, що такі дії очевидно демонструють суб'єктивне став-

лення потерпілого до провадження [5]; ненаданням потерпілим медичних документів в повному обсязі для проведення судово-медичної експертизи [16]; подання «позовної заяви про відшкодування матеріальної та моральної шкоди свідками, прокурором, слідчим» (розцінено як зловживання процесуальним правом, оскільки подання позову до цих суб'єктів є «проявом незгоди потерпілого з кваліфікацією діяння та намаганням встановити вину інших осіб в цивільному порядку» [17]; самовільне залишення судового засідання по розгляду скарги особи, поданої в порядку ст. ст. 303–307 КПК [18]; неявка потерпілого на допити до слідчого, при тому що потерпілий не ініціював проведення допиту в інший час, а використав прийоми для подальшого оскарження прийнятого слідчим рішення про закриття кримінального провадження в суді [19] тощо.

Стосовно переважної більшості наведених прикладів процесуальної поведінки потерпілого, що може мати ознаки зловживання процесуальними правами, зауважимо таке. Аналізуючи зазначений нами приклад із судової практики зловживання потерпілим у вигляді неявки на допити до сторони обвинувачення, доцільно підкреслити, що, на наш погляд, у цій ситуації все ж скоріше йдеться про невиконання процесуального обов'язку, за яке КПК у статті 139 передбачено кримінальну процесуальну санкцію, а саме – можливість накладення грошового стягнення.

Утім, спробуємо окремо розглянути той аспект процесуальних прав, що можуть стати предметом зловживання саме з боку потерпілого, з урахуванням особливостей його процесуального статусу. Не викликає сумніву, що одним із ключових стандартів захисту особи, яка потерпіла від кримінального правопорушення, є забезпечення їй права на відшкодування шкоди, завданої ним. Окремі науковці, як наприклад С.В. Давиденко, пропонують розширити зміст ст. 2 КПК, передбачивши у них, як самостійне завдання кримінального провадження, відшкодування шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням. З позиції авторки це дозволить конкретизувати фундаментальні положення Основного Закону України [20].

Окремі міжнародно-правові документи також відмічають важливість забезпечення потерпілій від кримінального правопорушення особі права на «сатисфакцію». Зокрема, Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою у статті 8 містить положення, згідно з яким за відповідних обставин

правопорушники чи треті особи, що несуть відповідальність за їх поведінку, повинні надавати справедливую реституцію жертвам, їх сім'ям чи утриманцям [21]. Це, вочевидь, може спонукати осіб прагнути набути у кримінальному провадженні процесуального статусу, що дасть їм можливість у перспективі отримати гіпотетичну сатисфакцію, навіть коли для цього відсутні об'єктивні підстави. З огляду на це видається можливим звернутися до питання зловживання в кримінальному провадженні правом на відшкодування шкоди.

Наведене право у національному кримінальному процесуальному законодавстві регламентовано у п. 10 ч. 1 ст. 56 КПК, де закріплено основні права потерпілого у кримінальному провадженні. Крім того, з огляду на відсильні положення ч. 3 ст. 61 КПК, правом на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди наділений також цивільний позивач. У цьому контексті важливо звернути увагу на ту юридичну поведінку наведених учасників, що створює для них можливість претендувати на відшкодування у кримінальному провадженні.

Аналіз положень КПК в цьому ракурсі свідчить про те, що для цивільного відповідача юридичними діями, з якими закон пов'язує для нього появу проспективного права на відшкодування шкоди, є подання ним позовної заяви до органу досудового розслідування або суду. Водночас, стосовно потерпілого слід відмітити, насамперед, що для нього існують декілька способів відшкодування шкоди. Так, В.Т. Нор з цього питання вказує на такі з них: (1) добровільне відшкодування (усунення) завданої шкоди підозрюваним, обвинуваченим; (2) пред'явлення цивільного позову про відшкодування; (3) застосування кримінальної процесуальної реституції; (4) компенсація шкоди за рахунок Державного бюджету України [22, с. 33]. І якщо перше, третє та четверте прив'язане до набуття особою статусу потерпілого, яке залежить від подання нею заяви про вчинення кримінального правопорушення або заяви про залучення до провадження як потерпілого, то друге, аналогічно із цивільним позивачем, корелює із поданням позовної заяви.

Для набуття особою статусу потерпілого, як зауважує М.І. Демура, необхідна наявність фактичної (достатні підстави вважати, що особі завдано певного виду шкоди) та інформаційної (подання відповідного процесуального документа, встановленого у ч. 2 ст. 55 КПК, або прийняття процесуального рішення слідчим, прокурором, судом

про визнання особи потерпілим за умови отримання від останньої згоди на це) [23, с. 38–44]. При цьому дослідниця цілком раціонально вказує на те, що по суті процесуальні статуси потерпілого та цивільного позивача притаманні одній особі, але водночас, для розгляду та задоволення її вимоги про відшкодування шкоди необхідним є пред'явлення цивільного позову до відповідних органів. М. І. Демура підкреслює, що якщо потерпілий не пред'явив цивільний позов, він не набуває статусу цивільного позивача [23, с. 140].

У юридичній літературі підкреслюється, що саме пред'явлення цивільного позову є найпоширенішим способом відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно-небезпечним діянням [23, с. 17; 24, с. 174]. Як видається, це може бути пов'язано із суттєвими перевагами подання позовної заяви в кримінальному провадженні (порівняно з цивільним процесом). Серед тих з них, що можуть стати мотивацією для пред'явлення позову і через прагнення зловживання процесуальним правом, можна вказати, зокрема, такі: відсутність потреби окремого судового розгляду (в порядку цивільного судочинства), перенесення тягаря доказування виду та розміру шкоди, в силу положень ст. 91 КПК, на слідчого, дізнавача, прокурора (оскільки це входить в предмет доказування, що вони зобов'язані довести), звільнення від сплати судового збору¹ [25; 26]. Цікаво, що саме в цивільному позові, як в інституті кримінального процесуального права, реалізуються положення інших галузей права, передусім, цивільного процесу. Наведена особливість стала підставою для розгляду інституту цивільного позову в кримінальному провадженні як інституту «з'єднаного процесу» [27].

Утім, у контексті цієї роботи, слід відмітити, що не всі способи зловживання, пов'язані із поданням позовної заяви, що є поширеними у цивільному процесі, доступні особам у кримінальному провадженні. Так, наприклад, «подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями», так само як «необґрунтоване або штучне об'єднання

¹ Особливості звільнення особи від сплати судового збору у разі пред'явлення позову щодо відшкодування моральної шкоди, завданої кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, конкретизовані в Постанові ОП ВС від 23 січня 2019 року (справа № 187/291/17), Постанові ККС ВС від 16 травня 2019 року (справа № 462/5779/15-к) та інших.

позовних вимог з метою зміни підсудності справи або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою», що безпосередньо закріплені у ч. 1 ст. 44 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), не мають сенсу при пред’явленні цивільного позову в кримінальному провадженні, оскільки питання про територіальну підсудність вирішуються згідно з вимогами ст. 32 КПК і жодним чином не залежать від позовної заяви.

Серед прикладів зловживання, наявних у вітчизняній та міжнародній судовій практиці, що пов’язані з поданням цивільного позову, враховуючи, серед іншого й рішення ЄСПЛ, можна згадати: (1) подання завідомо безпідставного позову або позову щодо спору, який очевидно має штучний характер (постанова Верховного Суду від 11 вересня 2019 р. (справа № 757/64933/17-ц) [28]); (2) подання позовної заяви за відсутності реальної мети або якщо вона не стосується законних об’єктивних інтересів заявника («Бок (Bock) проти Німеччини» [29]); (3) подання заяви, що не ґрунтується на реальних фактичних даних, зокрема, і через підробку документів, що надаються суду, або свідоме замовчування важливих для справи обставин («Жіан (Jian) проти Румунії» [30], «Аль-Нашиф (Al-Nashif) проти Болгарії» [31]).

У вітчизняному ЦПК також згадується «подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер» як процесуальна поведінка особи, що може бути визнана судом зловживанням процесуальними правами. Вочевидь, такі діяння можуть мати місце й в кримінальному провадженні при пред’явленні цивільного позову. При цьому доводиться погодитися з висловленою в публікаціях думкою про те, що відсутність у процесуальному законодавстві критеріїв визначення безпідставного або штучного позову, що суттєво ускладнює або робить взагалі неможливим встановлення факту наявності такого зловживання без повноцінного дослідження всіх обставин справи. Водночас, робляться спроби витлумачити зміст використаних у положеннях п. 3 ч. 1 ст. 44 ЦПК категорій – наприклад, що «подання завідомо безпідставного позову означає, що позивач заздалегідь усвідомлював безпідставність свого позову та всупереч інтересам правосуддя, а також засадам судочинства, звернувся з таким позовом» (як свідчення цього пропонується розглядати дії позивача, які за своєю суттю та наслідками суперечать один одному) [32].

До речі, Верховний Суд у своїй постанові від 11 вересня 2019 р. (справа № 757/64933/17-

ц) також відмітив, що «висновок про штучний характер позову не повинен ґрунтуватися на припущеннях суду... суд першої інстанції прийшов до висновку про штучний характер позову ... не навівши обґрунтованих підстав для того, не дослідивши усіх обставин справи та не надавши оцінку доводам і запереченням сторін, а також доказам, поданим на їх підтвердження» [28], тим самим де-факто вказавши на те, що наведене зловживання може бути констатовано судом тільки як результат ретельного аналізу обставин справи.

Звертаючись до проблеми запобігання проявам зловживання процесуальним правом на пред’явлення цивільного позову в кримінальному провадженні, відмітимо, що безпосередньо у ситуації з поданням позовної заяви можуть бути застосовані різні заходи реагування. Так, М. В. Афанасьєва, на підставі аналізу підходів національних судів та правових позицій ЄСПЛ, виокремлює певні засоби протидії зловживанню відповідним процесуальним правом, наприклад: заходи адміністративної та кримінальної відповідальності, повернення або залишення заяви без розгляду (у розумінні Євросуду, має бути виключною мірою), накладення судових штрафів з метою попередження, покладення судових витрат на суб’єкта, що здійснив зловживання, постановлення окремої ухвали та ініціювання питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності, обмеження права на звернення (інститут «vexatious litigant», що існує в окремих державах) тощо [33, с. 258].

Очевидно, що не всі із наведених вище засобів можуть корелювати із положеннями вітчизняного законодавства. Утім, на наш погляд, зважаючи на положення ч. 5 ст. 128 КПК, якими дозволяється застосування норм ЦПК у ситуаціях, коли процесуальні відносини, що виникли у зв’язку з цивільним позовом, не врегульовані КПК, за умови, що норми ЦПК не суперечать засадам кримінального судочинства, може бути використаний ще один спосіб запобігання. Йдеться, зокрема, про право суду залишити без розгляду або повернути заяву особі, яка її подала, що закріплено ч. 3 ст. 44 ЦПК.

Висновки. Таким чином, проведене узагальнення судової практики, а також вивчення відповідної теоретичної основи дозволило дійти висновку про розповсюдженість фактів зловживання потерпілим своїми правами, регламентованими у ст. 56 КПК. Резюмовано, що випадки безпідставного подання особами заяв про вчинення щодо них кримінальних правопорушень або щодо залучення їх до кримінального провадження як потерпілих, є близькими за змістом до зловжива-

ння процесуальними правами потерпілими. Однак оскільки така поведінка прямо заборонена положеннями Особливої частини КК України, тобто становить собою кримінальне правопорушення, вона не може вважатися зловживанням процесуальним правом, бо позбавлена його характерної властивості – формальної відповідності правовим приписам.

Не всі способи зловживання, пов'язані із поданням позовної заяви, що є поширеними у цивільному процесі, доступні особам, що заявляють

цивільний позов у кримінальному провадженні. Проте у кримінальному процесі наявна можливість здійснення окремих різновидів поведінки, що прямо визначена в цивільному процесуальному законодавстві зловживанням процесуальними правами. А тому, зважаючи на положення ч. 5 ст. 128 КПК, запропоновано застосування судьями такого способу запобігання та протидії можливим зловживанням, як залишення цивільного позову без розгляду або повернення особі, яка його подала.

Список літератури:

1. Ухвала Придніпровського районного суду м. Черкаси від 20 квітня 2017 р. у справі № 711/1888/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/66067073> (дата звернення: 11.07.2023).
2. Ухвала Мукачівського міськрайонного суду Закарпатської області від 31 січня 2018 р. у справі № 303/6556/16-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71913632> (дата звернення: 11.07.2023).
3. Ухвала Красилівського районного суду Хмельницької області від 23 березня 2018 р. у справі № 677/10/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72940150> (дата звернення: 11.07.2023).
4. Ухвала Буського районного суду Львівської області від 06 квітня 2020 р. у справі № 943/263/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88594969> (дата звернення: 11.07.2023).
5. Ухвала Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 02 квітня 2020 р. у справі № 359/3600/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88554973> (дата звернення: 11.07.2023).
6. Ухвала Львівського апеляційного суду від 15 червня 2020 р. у справі № 446/188/14-к // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89840463> (дата звернення: 11.07.2023).
7. Ухвала Котелевського районного суду Полтавської області від 06 грудня 2017 р. у справі № 535/1005/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/70741797> (дата звернення: 11.07.2023).
8. Ухвала Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 20 березня 2020 р. у справі № 263/3407/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88333957> (дата звернення: 11.07.2023).
9. Ухвала Погребищенського районного суду Вінницької області від 12 грудня 2017 р. у справі № 143/1472/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71043105> (дата звернення: 11.07.2023).
10. Ухвала Волочиського районного суду Хмельницької області від 06 квітень 2020 р. у справі № 671/366/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88607920> (дата звернення: 11.07.2023).
11. Зловживання забезпеченням позову. Фондація DEJURE: веб-сайт. URL: <https://dejure.foundation/skhemy-zabezpechennia-rozovu> (дата звернення: 11.07.2023).
12. Вирок Лисянського районного суду Черкаської області від 5 червня 2020 р. у справі № 700/223/20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89661468> (дата звернення: 11.07.2023).
13. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 31 січня 2022 р. у справі № 161/11099/21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102842561> (дата звернення: 11.07.2023).
14. Вирок Старокостянтинівського районного суду Хмельницької області від 8 лютого 2019 р. у справі № 683/30/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79712774> (дата звернення: 11.07.2023).
15. Ухвала Переяслав-Хмельницького міськрайонного суду Київської області від 02 квітня 2020 р. у справі № 359/3600/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88554973> (дата звернення: 11.07.2023).
16. Ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси від 13 лютого 2018 р. у справі № 712/1319/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72173302> (дата звернення: 11.07.2023).

17. Ухвала Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області від 23 жовтня 2019 р. у справі № 266/4171/18 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85168303> (дата звернення: 11.07.2023).
18. Ухвала Артемівського міськрайонного суду Донецької області від 13 січня 2020 р. у справі № 219/13947/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86854617> (дата звернення: 11.07.2023).
19. Ухвала Монастириського районного суду Тернопільської області від 15 травня 2019 р. у справі № 607/7539/19 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81736576> (дата звернення: 11.07.2023).
20. Давиденко С. В. Проблеми забезпечення відшкодування завданої злочином шкоди у кримінальному судочинстві України. *Форум права*. 2012. № 1. С. 221–227. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1572> (дата звернення: 11.07.2023).
21. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою : резолюція Ген. Асамблеї ООН від 29 листоп. 1985 р. № 40/34 / Харківська правозахисна група. URL: <https://khp.org/1080460475> (дата звернення: 11.07.2023).
22. Нор В. Т. Інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні за чинним КПК України: здобутки і резерви для вдосконалення. *Право України*. 2013. № 11. С. 32–41.
23. Демура М. І. Процесуальне становище потерпілого під час досудового розслідування: монографія. Харків : Право, 2019. 224 с.
24. Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики / Орлеан А. та ін.; за ред. В. Човгана. Київ: «Видавничий дім «Артек», 2020. 206 с.
25. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 січня 2019 р. у справі № 187/291/17 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79439726> (дата звернення: 11.07.2023).
26. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 травня 2019 р. у справі № 462/5779/15-к // ipLex. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=81925880&red=100003f50a31aa16c4ab992b0b25ab91b3f57c&d=5> (дата звернення: 11.07.2023).
27. Кахнич Х. Р. З'єднаний процес як спосіб захисту прав потерпілого від злочину у кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2013. 20 с.
28. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 11 вересня 2019 р. у справі № 757/64933/17-ц // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84375507> (дата звернення: 11.07.2023).
29. Case of Bock v. Germany (Application no. 11118/84) : Judgment of the ECtHR, 29 Mar. 1989 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57440> (дата звернення: 11.07.2023).
30. Case of Jian v. Romania (Application no. 46640/99) : Decision of the ECtHR, 30 Mar. 2004 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-4474> (дата звернення: 11.07.2023).
31. Case of Al-Nashif v. Bulgaria (Application no. 50963/99) : Judgment of the ECtHR, 20 June 2002, final 20/09/2002 // HUDOC. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60522> (дата звернення: 11.07.2023).
32. Лазовський О. Зловживання процесуальними правами: нові тренди та шляхи боротьби. *Юридична газета*. 2019. 3 груд. (№ 49). С. 20–21.
33. Афанасьєва М. В. Зловживання правом на звернення до суду за захистом. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру* (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України) : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21 трав. 2021 р. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 1. С. 256–258.

Tumanians A.R., Kryvoruchko D.V. ABUSE OF THE RIGHTS BY A VICTIM DURING THE PRE-TRIAL INVESTIGATION IN CRIMINAL PROCEEDINGS

The article examines problems of abuse of the rights of victims during a pre-trial investigation in criminal proceedings. It is emphasized that protection of the rights, freedoms and legitimate interests of participants in criminal proceedings, along with ensuring a quick, complete and impartial investigation and trial is of great importance. However, not every behavior of subjects in criminal procedural relations is always aimed at achieving the tasks outlined above. Obviously, a certain role in the emergence of such a negative phenomenon, certainly together with the inadequate level of legal culture of particular law enforcers and private individuals, is also played by the fact that the currently valid Criminal Procedure Code of Ukraine is quite progressive in terms of providing participants in criminal proceedings with a fairly wide range of possible options for behavior in criminal procedure, as it provides a significant range of dispositive norms that determine a certain degree of possible behavior of a person, while not obliging him to act in a way clearly defined by the law,

but leaving the right to choose the model of his actions. This became a factor in emergence of such behavior of participants as abuse of the right. Attention is drawn to the fact that cases of groundless submission of claims by persons about the commission of criminal offenses against them or their involvement in criminal proceedings as victims are similar in content to the abuse of procedural rights by victims. However, since such behavior is expressly prohibited by the provisions of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine, i.e. constitutes a criminal offense, it cannot be considered as an abuse of procedural law, because it is deprived of its defining feature - formal compliance with legal prescriptions. It is noted that not all of the abuses associated with the filing of a claim, which are common in civil proceedings, are available to persons who bring a civil action in criminal proceedings. However, in criminal proceeding there is the possibility of carrying out certain types of behavior, which is directly defined in the civil procedural legislation as the abuse of procedural rights. And therefore, taking into account the provisions of Part 5 of Art. 128 of the Code of Civil Procedure, it is expedient for judges to use such a method of preventing and countering possible abuse as leaving a civil claim without consideration or returning it to the person who filed it.

Key words: *criminal proceedings, pre-trial investigation, abuse of the right, victim, victim's rights, participants in criminal proceedings.*